

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v108.2025.22>*А. В. Шевцова*

ORCID: 0009-0002-5334-1215

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. У сучасних умовах воєнної агресії російської федерації проти України питання реабілітації військовослужбовців набуло не лише соціального чи медичного, а й виразного правового виміру. Йдеться про реалізацію фундаментальних конституційних гарантій – права на життя, охорону здоров'я та гідність людини, які в умовах війни набувають екзистенційного характеру. Реабілітація виступає одним із ключових інструментів державної політики у сфері захисту прав військовослужбовців, адже забезпечує не лише фізичне відновлення, а й повернення особи до активного суспільного життя, професійної діяльності та виконання громадянських обов'язків.

До 2014 року в українському законодавстві питання реабілітації військових фактично не було врегульовано: окремі положення містилися лише у загальних законах про охорону здоров'я, що не враховували специфіку військової служби, бойових травм чи посттравматичних психічних розладів. Початок воєнних дій на сході України виявив системну прогалину у правовому регулюванні цієї сфери, що, своєю чергою, зумовило активне формування комплексної нормативної бази.

Таким чином, правове забезпечення реабілітації військовослужбовців стало однією з найважливіших складових гуманітарної політики держави. Його розвиток є показником рівня правової культури, соціальної відповідальності та готовності держави інтегруватися у сучасні міжнародні стандарти забезпечення прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В довоєнний період означена проблема привертала малу увагу науковців. Нині ж вона значно збільшилася. Зокрема, вона висвітлюється у наукових дослідженнях Литвин Н. А., Мамки В. В., Мельник А. А. та інших вітчизняних вчених, проте велика сукупність проблем, що постала у цій сфері зумовлює необхідність посиленої уваги до означеної проблеми.

Метою даної статті є здійснення комплексного аналізу становлення та розвитку системи правового забезпечення реабілітації військовослужбовців в Україні, розкриття змісту основних нормативно-правових актів, виявлення проблем їх практичної реалізації та визначення перспектив подальшої гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами ВООЗ, НАТО й ООН.

Виклад основного матеріалу. Першим нормативним документом, що визначив правові засади соціального забезпечення військовослужбовців, став Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2011-ХІІ від 20 грудня 1991 р. [1]. Його первинна редакція мала здебільшого загальний характер і орієнтувалася на соціальні гарантії в мирний час. Однак із початком російської агресії у 2014 році закон зазнав суттєвої трансформа-

ції: до нього було внесено положення, що закріпили право військовослужбовців на медичну, психологічну та соціальну допомогу, а також на реабілітаційні заходи після звільнення зі служби.

У науковому вимірі це означало перехід від моделі «соціального захисту» до моделі «державного забезпечення відновлення», тобто визнання того, що реабілітація є продовженням виконання державою її основного обов'язку щодо захисту громадян. Водночас закон зберігає декларативний характер: він визначає права, але не деталізує механізми їх реалізації, що обмежує його ефективність у практичному застосуванні. Саме ця обставина зумовила необхідність розроблення спеціальних галузевих законів, покликаних конкретизувати зміст і форми реабілітаційних заходів.

Найважливішим кроком у цьому напрямі стало прийняття у 2020 році Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» № 1053-IX [2], який уперше закріпив сучасне розуміння реабілітації як комплексу заходів, спрямованих на відновлення повсякденного функціонування особи. Цей акт істотно відрізняється від попередніх тим, що базується на міжнародних стандартах ВООЗ та впроваджує концепцію мультидисциплінарної команди – спільної роботи лікарів, психологів, фізичних терапевтів, ерготерапевтів, логопедів та соціальних працівників.

Закон передбачив розроблення індивідуальної програми реабілітації, створення системи реабілітаційних установ, запровадження Міжнародної класифікації функціонування (ICF) і механізмів моніторингу якості послуг. Тим самим він заклав фундамент для переходу від патерналістської моделі лікування до права особи на активну участь у власному відновленні.

Разом із тим, незважаючи на його універсальність, закон не виділяє специфіку військових травм, посттравматичних розладів чи реінтеграції ветеранів у цивільне життя. Це свідчить про необхідність адаптації його положень до потреб сектору безпеки і оборони, що могло б відобразитися у спеціальних нормативних актах або міжвідомчих стандартах реабілітації.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» № 2961-IV від 6 жовтня 2005 р. [3] є важливою складовою нормативної системи, адже визначає державну політику у сфері соціальної адаптації та інтеграції осіб з інвалідністю. Його еволюція демонструє поступовий перехід від підходу, заснованого на наданні пілґ, до підходу, що гарантує рівність прав і можливостей.

Зміни останніх років (2022–2024 рр.) узгодили цей закон із новітніми міжнародними стандартами, визначивши реабілітацію як міжгалузеву діяльність, яка поєднує медичні, соціальні й освітні елементи. При цьому варто наголосити, що дія цього закону поширюється насамперед на осіб, яким офіційно встановлено інвалідність; натомість поранені без такого статусу отримують допомогу відповідно до Закону № 1053-IX та урядових постанов.

Таким чином, Закон № 2961-IV створює соціально-правову рамку, у межах якої функціонує система реабілітації, тоді як спеціальні акти визначають механізми реалізації цього права у конкретних секторах. Це забезпечує логічну ієрархію правового регулювання та узгоджує українську модель із підходами, передбаченими Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.).

З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році виникла потреба оперативно деталізувати механізми надання реабілітаційних послуг. Саме тому Кабінет Міністрів ухвалив низку постанов, які надали правовим нормам конкретного прикладного змісту.

Передусім ідеться про Постанову КМУ № 1338 від 29 листопада 2022 р. «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їхніх сімей та деяким іншим категоріям осіб» [4]. Цей акт визначив поетапну систему надання допомоги – від базової соціально-психологічної підтримки до комплексної медико-психологічної реабілітації. Такий підхід відповідає моделі НАТО (AMedP-8.6), де ключовими принципами є безперервність, етапність і доступність допомоги. Вперше на рівні підзаконного акта держава офіційно закріпила професійну роль психолога та окреслила вимоги до якості послуг, що є суттєвим кроком до створення національних стандартів психологічної допомоги.

Важливе значення має й Постанова КМУ № 411 від 5 квітня 2022 р. «Деякі питання направлення осіб для лікування за кордон» [5], яка дозволила направлення військовослужбовців, ветеранів і цивільних, поранених унаслідок війни, на лікування та реабілітацію за межі України. Наявність такого механізму сприяє не лише наданню допомоги найвищого рівня, а й формуванню каналів міжнародного обміну досвідом і технологіями.

На стратегічному рівні ці постанови спираються на Воєнно-медичну доктрину України (Постанова КМУ № 910 від 31 жовтня 2018 р.) [6], яка визначає стратегічні засади медичного забезпечення Збройних Сил та інтеграцію української системи у стандарти НАТО. Доктрина підкреслює необхідність єдиного медичного простору оборони, що об'єднує військові та цивільні ресурси у спільну реабілітаційну мережу.

Аналіз показує, що зазначені нормативні акти утворюють цілісну багаторівневу систему, у якій закони визначають загальні принципи і права, а урядові постанови конкретизують механізми реалізації. Водночас, незважаючи на досягнутий прогрес, залишається низка системних проблем: фрагментарність регулювання, дублювання повноважень різних міністерств, відсутність єдиного інформаційного реєстру та недостатня інтеграція психологічних послуг у загальну структуру охорони здоров'я.

Подальше вдосконалення законодавства має передбачати ухвалення спеціального закону «Про психологічну допомогу», який би унормував професійні стандарти та етичні засади роботи фахівців; створення національного реєстру реабілітаційних потреб і послуг; посилення міжвідомчої координації між МОЗ, Міноборони, Мінсоцполітики та Мінветеранів; а також розроблення Національної стратегії реабілітації та реінтеграції ветеранів до 2035 року.

Тільки за умови гармонійного поєднання правових, організаційних і ресурсних елементів реабілітація може стати не разовою процедурою, а невід'ємною складовою державної політики у сфері відновлення людського потенціалу.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що українська система правового забезпечення реабілітації військовослужбовців поступово набуває ознак цілісної, узгодженої та людиноцентричної моделі. За останнє десятиліття держава

створила базову законодавчу архітектуру, яка поєднує норми соціального, медичного та психологічного характеру й орієнтована на міжнародні стандарти.

Водночас залишаються суттєві виклики: нормативна фрагментарність, дефіцит фінансових і кадрових ресурсів, відсутність єдиної системи обліку та моніторингу ефективності реабілітаційних програм. Ці проблеми знижують результативність реалізації вже ухвалених актів і вимагають посилення стратегічного управління.

Отже, подальший розвиток законодавства у сфері реабілітації має спиратися на принцип безперервності реабілітаційного процесу, інтеграцію цивільних і військових структур, запровадження єдиних стандартів якості послуг і розвиток міждисциплінарної підготовки кадрів. Тільки в такому разі реабілітація постане не як епізодичний захід, а як комплексна політика держави, спрямована на відновлення людського потенціалу, соціальної справедливості та національної стійкості.

Література

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
2. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20>
3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV (у ред. 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
4. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб : Постанова КМУ від 29.11.2022 № 1338 (у ред. 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-п>
5. Деякі питання направлення осіб для лікування за кордон : Постанова КМУ від 05.04.2022 № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2022-п>
6. Воєнно-медична доктрина України : Постанова КМУ від 31.10.2018 № 910. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018-п>

Анотація

Шевцова А. В. Правове забезпечення системи реабілітації військовослужбовців в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. – Стаття.

У статті проаналізовано сучасні наукові та правові підходи до формування системи реабілітації військовослужбовців в Україні в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації. Доведено, що реабілітація військових і цивільних постраждалих є не лише медичною, а й правовою категорією, яка забезпечує реалізацію конституційних гарантій на життя, здоров'я та гідність людини. Простежено еволюцію національного законодавства від загальних норм соціального захисту до створення спеціальних правових механізмів, які регулюють надання медичної, психологічної та соціальної допомоги.

Особливу увагу приділено аналізу Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», а також урядових постанов № 1338 (про психологічну допомогу) і № 411 (про лікування за кордоном). З'ясовано, що сучасна нормативна система поєднує соціальні, медичні й психологічні елементи, але залишається фрагментарною, що зумовлює потребу її подальшого узгодження та гармонізації з міжнародними стандартами ВООЗ, НАТО та Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

У дослідженні підкреслено необхідність переходу від біомедичної до мультидисциплінарної людиноцентричної моделі реабілітації, яка поєднує медичні, психологічні та соціально-правові заходи. Наголошено, що реабілітаційна політика має розглядатися як елемент перехідного правосуддя і післявоєнного відновлення держави.

Зроблено висновок, що ефективна система реабілітації є невід'ємною складовою національної безпеки України. Її розвиток повинен базуватися на принципах безперервності, мультидисциплінарності та поваги до людської гідності, забезпечуючи реінтеграцію військовослужбовців і зміцнення соціальної стійкості суспільства.

Ключові слова: реабілітація військовослужбовців, медична та психологічна реабілітація, правове забезпечення, соціальна політика, міжнародні стандарти, Конвенція ООН, НАТО, людиноцентричний підхід.

Summary

Shevtsova A. V. Legal framework of the rehabilitation system for servicemen in Ukraine: current state, challenges and prospects for development. – Article.

The article analyzes contemporary scientific and legal approaches to the development of Ukraine's rehabilitation system for servicemen amid the ongoing armed aggression of the Russian Federation. It argues that the rehabilitation of military personnel and civilian victims should be regarded not only as a medical or social process but as a fundamental legal category ensuring the realization of constitutional guarantees to life, health, and human dignity. The evolution of national legislation is traced from general social-protection norms to the creation of special legal mechanisms governing the provision of medical, psychological, and social assistance.

Special attention is devoted to the analysis of the Law of Ukraine "On the Social and Legal Protection of Servicemen and Their Family Members," the Law of Ukraine "On Rehabilitation in the Sphere of Health Care," the Law of Ukraine "On the Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine," as well as governmental resolutions No. 1338 (on psychological assistance) and No. 411 (on treatment abroad). It is established that the current legal framework combines social, medical, and psychological dimensions but remains fragmented, requiring further harmonization with international standards of the WHO, NATO, and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

The research emphasizes the need to shift from a biomedical to a multidisciplinary, human-centered rehabilitation model that integrates medical, psychological, and socio-legal components. Rehabilitation policy is viewed as an element of transitional justice and post-war recovery, reinforcing the legitimacy of state actions and social stability.

The article concludes that an effective rehabilitation system constitutes an essential component of Ukraine's national security. Its development must rest on the principles of continuity, interdisciplinarity, and respect for human dignity, ensuring the reintegration of servicemen and strengthening the social resilience of Ukrainian society.

Key words: rehabilitation of servicemen; medical and psychological rehabilitation; legal framework; social policy; international standards; UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities; NATO; human-centered approach.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025